

ENM-voorbeeldbedrijven speelden een belangrijke rol bij het verzamelen van informatie

'Elektriciteitsneutraal is mogelijk!'

De combinatie van elektriciteit besparen en duurzame energie opwekken is economisch interessant voor melkveehouders. Maar waar en hoe begin je als agrarisch ondernemer, welke investering levert het meeste op? Het project 'Energie neutrale Melkveehouderij' (ENM) heeft een aantal duidelijke aandachtspunten en resultaten naar voren gebracht, die half februari op de eindbijeenkomst zijn gepresenteerd.

Een duidelijke conclusie is dat de meeste melkveebedrijven op hun huidige elektriciteitsaansluiting elektriciteitsneutraal kunnen worden door het energieverbruik te verlagen en zonnepanelen op de daken van de stallen te plaatsen. Dit is haalbaar en betaalbaar wanneer het op een logisch moment wordt uitgevoerd, zoals bij nieuwbouw of verbouwing van de stal, vervanging van apparatuur en in jaren waarin voordelen van fiscale regelingen benut kunnen worden. Dieselbesparende maatregelen zijn minder bekend, terwijl diesel een veel grotere kostenpost is dan elektriciteit.

Elektriciteits- of energieneutraal?

Als een bedrijf niet alleen elektriciteitsneutraal, maar ook energieneutraal wil worden, vraagt dit naast het doorvoeren van meerdere energiebesparende maatregelen ook om het elektrificeren van zo veel mogelijk erfwerkzaamheden en het

compenseren van het resterende gebruik van fossiele diesel door de productie van duurzame energie op het eigen bedrijf. Zonnepanelen op het dak moeten dan worden aangevuld met een windmolen, een vergistingsinstallatie en/of een veldopstelling van zonnepanelen.

Ook in Utrecht lopen we tegen grenzen aan van het elektriciteitsnetwerk voor het opnemen van de geproduceerde duurzame energie. Netverzwaring is niet overal meteen mogelijk, de salderingsregeling wordt langzaam afgebouwd en de verwachting is dat de prijs voor de zonnestroom die teruggeleverd wordt aan het net gaat dalen. Het wordt op termijn interessanter om een groter deel van op het bedrijf geproduceerde elektriciteit meteen te gebruiken. De terugverdientijd van een elektrische boiler en/of ijsbankkoeling wordt dan korter.

Er zijn tussen bedrijven grote verschillen in het elektriciteitsgebruik, dat vooral wordt veroorzaakt door verschillen in het verbruik voor melken, koelen, warmwatervoorziening, drinkwatervoorziening en verlichting. Daarnaast is opnieuw aangetoond dat het nemen van besparende maatregelen het gebruik fors kan verlagen. Reducties van 25 tot 70 procent zijn bij individuele maatregelen haalbaar. Het structureel verlagen van het elektriciteitsgebruik vraagt meestal meerdere maatregelen.

Blijf kennis benutten!

Op de LaMi-site vindt u alle kennis die is opgedaan in het traject en nog veel meer. Kijk op www.lami.nl/thema/energiemanager. Blijf hier gebruik van maken!

De drie voorbeeldbedrijven 'Energie neutrale melkveehouderij' hebben steeds hun energieverbruik gemeten en verschillende maatregelen getest. Meten=weten. Dank voor uw inzet!

Tips?

1. Maak bij de aanschaf van apparatuur of bij de bouw van een nieuwe stal gebruik van de brochure 'Energie besparen in de stal' en investeer energiezuinig.
2. Meten = weten (maar wordt vaak vergeten!). Plaats tussenmeters of een energie-monitoringsysteem. Zo kunt u met leveranciers afspraken maken over het verbruik en dit monitoren.
3. Ga na wat nog nodig is om uw bedrijf elektriciteitsneutraal te maken. Heeft u al zonnepanelen? Dan is elektriciteitsneutraliteit misschien al te realiseren.
4. Ga na of u op uw bedrijf een groter deel van de geproduceerde duurzame energie direct kan benutten. Dit kan als u zorgt voor een vlakker leveringspatroon van duurzame energie. Plaats zonnepanelen dus niet alleen op daken op het zuiden, maar creëer waar mogelijk een opstelling met panelen op oost, west en zuid. Of combineer zonnepanelen met een windmolen. Kijk bij vervanging van apparatuur naar mogelijkheden om meer gebruik te maken van zelfgeproduceerde energie. De terugverdientijd van ijsbankkoeling en een elektrische boiler wordt steeds korter en er komen steeds meer mogelijkheden om de erfwerkzaamheden te elektrificeren.
5. Natuurlijk zal het gebruik van een trekker op maat, de juiste bandenspanning en regelmatig onderhoud het dieselvebruik drukken, maar met stip op nummer 1 staat: (geen) land op afstand! Dat slurpt diesel en tijd en geeft veel ergernis. Zet in op kavelruil daar waar dit mogelijk is.

Aanjager in vogelvlucht

- ≡ Doorontwikkeling kringlooplandbouw
- ≡ Koeien, bomen, kippen en varkens
- ≡ Biologische fruitmotbestrijding ook geschikt voor gangbare teelt
- ≡ Natuurinclusief boeren met een plan
- ≡ Rol loonwerker bij verduurzaming
- ≡ Polderen in 'Polderkennis op peil'

Samen houden we vol

Het is een moeilijke tijd voor iedereen en alleen samen krijgen we corona onder controle. Alle inwoners van de provincie Utrecht dragen een steentje bij om zo goed mogelijk door deze periode heen te komen. Voor u als agrariër geldt dat in het bijzonder. Aan de ene kant rekent Nederland onverminderd op u, want de agrarische sector zorgt voor ons voedsel. Aan de andere kant is de kans groot dat u in uw bedrijfsvoering dagelijks te maken heeft met de beperkingen door corona. Het is duidelijk dat de maatregelen als gevolg van de virusuitbraak nog voor een

langere periode invloed hebben op onze provincie. Naast belemmeringen voor uw bedrijf heeft u waarschijnlijk ook te maken met de lastige maatregelen die de sfeer raken, zoals beperking in bezoek van ouders of kinderen. Het boerenbedrijf is één van de onmisbare schakels in onze samenleving. Het college van de provincie Utrecht waardeert uw onverminderde inzet ondanks alle beperkingen dan ook enorm. Wij wensen u veel sterkte en succes met uw belangrijke werk in deze lastige tijd.

Het college van de provincie Utrecht

Voortbouwen op tien jaar ervaring met kringlooplandbouw in Utrecht-Oost

‘Integrale kringloopaanpak werkt, maar moet bedrijfsspecifiek’

In Utrecht Oost/Gelderse Vallei werken melkveehouders al meer dan tien jaar aan een integrale kringloopaanpak. Hieruit blijkt dat N-overschotten op bedrijfsniveau laag zijn en P-overschotten rondom nul schommelen en voor veel bedrijven zelfs al jarenlang negatief zijn. Maar er komen veel signalen uit de praktijk dat de bodemvruchtbaarheid afneemt, omdat op veel bedrijven sinds controlejaar 2012 structureel meer fosfaat aan de grond wordt onttrokken via gewassen dan er door bemesting mag worden toegediend.

Steeds meer blijkt dat het een lastige, zo niet onmogelijke opgave is om generiek zaken te regelen, terwijl soms gebieds-specifiek de doelen al bereikt zijn of er juist bedrijfsspecifiek maatwerk nodig is. Juist om deze reden willen de pilotbedrijven uit het project Doorontwikkeling Kringlooplandbouw Utrecht Oost de lat hoog leggen, zodat gekeken kan worden hoe de bedrijfsvoering eruit moet zien in 2030. Mest is geen afval, maar dé basis voor een gezonde bodem. Vooroplopen de bedrijven laten zien dat het mogelijk is om kringlopen verder te sluiten. Om deze aanpak door te ontwikkelen is een groep melkveehouders aan de slag gegaan om met innovaties bedrijfsspecifieker te sturen op milieuprestaties. Hiervoor is naast de kringloopwijzerdata een integraal natuurinclusief bedrijfsplan ontwikkeld om meer samenhang te realiseren tussen de kringloop en andere (gebieds)opgaven, zoals bodemkwaliteit, water, biodiversiteit en natuur-, landschaps- en weidevogelbeheer.

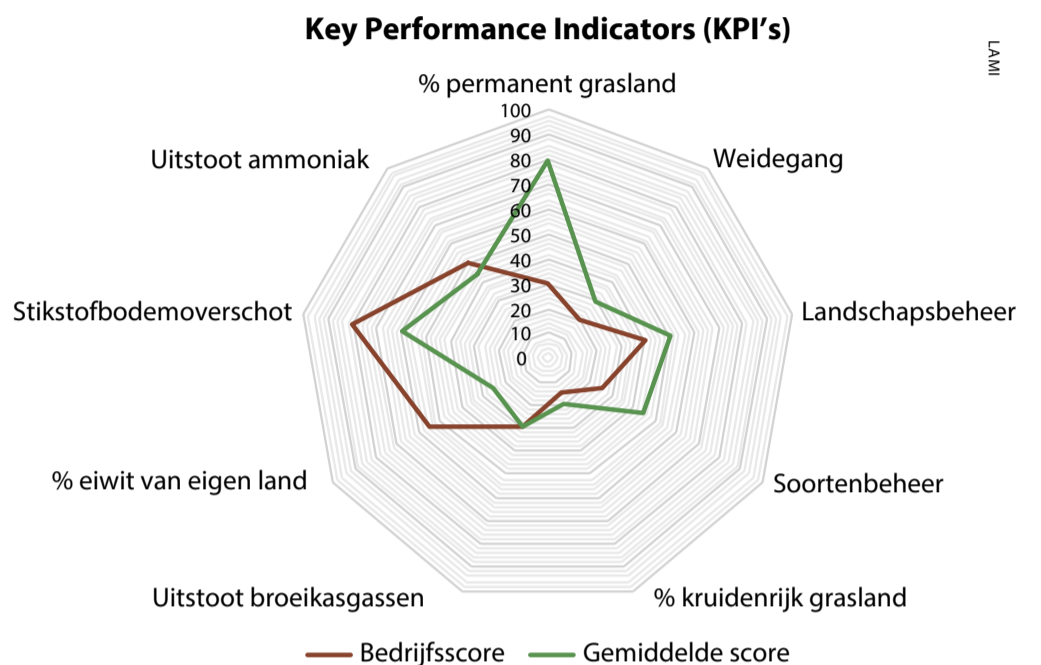
Eerste analyse

In de melkveehouderij is veel aandacht voor nieuwe teelten en biodiversiteit. Een aantal deelnemers heeft een proefperceel met kruidenrijk grasland ingezaaid om de effecten op de bedrijfsvoe-

ring te bekijken. De inzaai heeft in 2019 plaatsgevonden. Eind 2020 worden de eerste resultaten verwacht. Door het betrekken van tien compleet verschillende bedrijven op verschillende grondsoorten in verschillende delen van Utrecht-Oost ontstaat een goed beeld van de verschillende uitdagingen waar de bedrijven voor staan. Zo blijkt dat extensieve bedrijven meer moeite hebben met het behalen van CO₂-doelstellingen: een groter aandeel gras is rekenkundig nadelig voor de CO₂-uitstoot. Voor intensieve bedrijven ligt de uitdaging meer in het behalen van doelstellingen voor eiwit van eigen land en invulling geven aan agrarisch natuurbeheer (zie ook pag. 5). In het project wordt ook gekeken welke Kringloopwijzerdata geschikt zijn om bedrijfsspecifiek op te sturen. Er is veel te doen over de betrouwbaarheid van de Kringloopwijzer. Desondanks rollen er eenvoudige getallen uit, zoals kg melk/ha of het stikstofbedrijfsoverschot/ha waarover geen discussie hoeft te zijn, maar ook complexere getallen met meer aannames, zoals de hoeveelheid VEM en eiwit van eigen land.

Oplossingsrichtingen per gebied

De oplossing voor het verbeteren van duurzaamheidsprestaties blijkt te herleiden naar goed bodembeheer en het goed

voeren van de koe. De eerste uitdaging is het produceren van voldoende voer van goede kwaliteit. Het telen van een volledig rantsoen is bijvoorbeeld op een extensief bedrijf de uitdaging, zeker in combinatie met agrarisch natuurbeheer. De tweede uitdaging is om dit geteelde voer zo efficiënt mogelijk om te zetten in melk en vlees. Dit betekent dat de aankoop van voer zo veel mogelijk moet worden beperkt. Dus: eigen voer eerst. Optimalisatie start bij het bepalen van de huidige situatie. Bij alle pilotbedrijven zijn uitgebreide bodemanalyses uitgevoerd. Er bleken grote verschillen tussen en binnen de bedrijven. De perceelskennis is gebruikt voor een bemestingsplan. Hiervoor zijn mestmonsters genomen. Verder is een aantal proeven gedaan met verschillende meststoffen zoals mineralenconcentraat of

vloeibare kunstmest. De resultaten zijn uitgewerkt in een factsheet: lami.nl/projecten/doorontwikkeling-kringlooplandbouw-oost.

Vervolg

Inmiddels zijn de pilotbedrijven twee jaar actief in het project. In 2020 wordt een goed strategisch toekomstplan gemaakt. Een aantal scenario's wordt doorgekeurd en de bedrijven krijgen adviezen om hun duurzaamheidsprestaties verder te verbeteren. De kennis die is opgedaan uit het project wordt ter beschikking gesteld o.a. via www.lami.nl. Verder zullen vanuit het project 'Kringlooplandbouw van A naar Beter' verschillende bijeenkomsten worden georganiseerd om kennis te delen. Houd hiervoor de LaMi-nieuwsbrief in de gaten!

Online aanpak maakt 'Wijzer op veen' nog vernieuwender

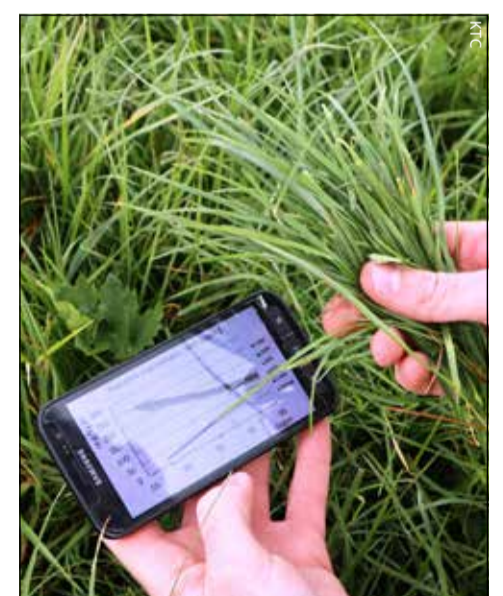
Hoe kun je ervoor zorgen dat de data en kennis die op het Kennis Transfer Centrum (KTC) Zegveld worden verzameld en ontwikkeld, terechtkomen bij de melkveehouders? En wel op zo'n manier, dat hun bedrijfsvoering er in positieve zin door verandert, met een steeds klimaatneutralere en toekomstbestendiger melkveehouderij op veen als resultaat? 'Daarvoor is het project "Wijzer op veen" ontwikkeld', vertelt Youri Egas van KTC Zegveld. 'We gaan van start met veertig veehouders in het westelijk veenweidegebied van Utrecht, die worden gecoacht door adviseurs van PPP-Agro Advies.'

Teus Verhoeff is een van de adviseurs. 'Door de coronacrisis is de startbijeenkomst half april niet doorgegaan', legt hij uit. 'Dat geldt ook voor de bedrijfsbezoeken. In plaats daarvan ligt de nadruk voorlopig op online communicatie: er zijn vier Whatsapp-groepen gemaakt, elk met tien veehouders en een PPP-Agro-coach.'

Whatsapp-gebruik

Bij het delen en vergelijken van de data van KTC Zegveld en de veehouders, was in het projectplan al een belangrijke rol weggelegd voor Whatsapp. 'Dat blijft zo, maar zodra de coronacrisis verleden tijd is hoop ik ook weer bij de deelnemers langs te gaan', blikt Verhoeff vooruit. Of de online aanpak werkt, moet blijken in de aanloop naar de eerste snede. Egas: 'Uitgangspunt van het project is en blijft dat de data van de veehouders worden vergeleken met de data die onze onderzoeken en proeven de afgelopen decennia hebben opgeleverd. We trappen af met het meest geschikte tijdstip voor de eerste snede op veengrond, maar het is de bedoeling dat de komende jaren veel meer onderdelen van de bedrijfsvoering aan bod komen. Zoals het ook de intentie is dat het project in de toekomst wordt opgeschaald.'

Dat coaching en het gebruik van data binnen het project hand in hand gaan, is volgens Verhoeff op zich al een vernieuwende combinatie. 'Daar komt nu de verkenning van nieuwe online samenwerkings- en communicatievormen bij.' Egas: 'Het belangrijkste is dat veehouders hun voordeel doen met onze kennis en meetdata. Dit zou wel eens een heel goede manier kunnen zijn, met Whatsapp als dynamische kennisomgeving die ruimte biedt om over nieuwe inzichten en kennisvragen met elkaar in gesprek te gaan. En om met die nieuwe inzichten je bedrijfsvoering te verbeteren, met als uiteindelijk doel het voortbestaan van de melkveehouderij in het westelijk veenweidegebied van Utrecht.' Het project wordt gefinancierd door onder andere de provincie Utrecht en de Europese Unie (POP3). Meer info: www.ktczegveld.nl.

Via WhatsApp wisselen deelnemers op dit moment data uit over het ruweiwitgehalte in het gras. Zo kunnen ze de eigen grasanalyses vergelijken met die van collega's en uit onderzoek.

Bedrijfsvoering steeds natuurinclusiever, verdienmodel steeds breder

Naast koeien nu ook bomen, kippen en varkens op boerderij 'Tussen de Hagen'

Door de aanleg van hagen doet 'Tussen de Hagen' in Stoutenburg (gem. Leusden) haar naam eer aan. Kippen, varkens, noten- en fruitbomen moeten het verdienmodel van het biologische melkveebedrijf verbreden. Ron van Zandbrink is enthousiast over de natuurinclusieve bedrijfsvoering.

De bedrijfsvoering van 'Tussen de Hagen' is al sinds 1998 biologisch. Nadat Ron van Zandbrink de studie Dier en Veehouderij bij Van Hall Larenstein in Velp met succes had afgesloten, stapte hij in 2018 boordol ideeën in het bedrijf. Daarvan heeft hij er inmiddels een aantal in de praktijk gebracht. 'Aan de ene kant wil ik ons verdienmodel verbreden, zodat we niet langer alleen van de biologische melk afhankelijk zijn', legt hij uit. 'In de wetenschap dat een gezonde bodem de basis is, gaat dat heel goed samen met 'silvopasture', een vorm van agroforestry waarbij vee teelt in ons geval wordt gecombineerd met de teelt van fruit en noten.'

Mobiele kippenkar

Die bomen staan in het weiland, want agroforestry houdt in dat ecologische en/of economische wisselwerking plaatsvindt tussen de houtige en niet-houtige onderdelen van het landgebruikstelsel. Van Zandbrink: 'We hebben op 1,3 ha van onze huiskavel van in totaal 44 ha, notenbomen en fruitbomen geplant. De verkoop van noten, fruit en vruchtensap via onze eigen winkel moet op termijn voor extra inkomsten zorgen. De bomen zorgen met hun worteling voor een betere bodemstructuur en op warme dagen voor schaduw, terwijl de koeien voor bemesting zorgen. Tussen de fruitbomen is een bijmengsel gezaaid. Samen met de fruitbomen vormen ze een goede voedingsbodem voor

bijen, die worden beheerd en verzorgd door een imker. De honing die ze produceren, willen we in de toekomst ook verkopen.' Dat geldt ook voor eieren en kippen- en varkensvlees. 'Met behulp van een mobiele kippenkar worden de kippen van het ene naar het andere weiland vervoerd. Waar drie dagen eerder nog koeien liepen, zorgen de kippen voor de verspreiding van de koeienvlaaien. De mest verteert daardoor sneller en de grasbenutting door de koeien is de volgende keer beter. Bovendien eten kippen vliegenuitwerpselen en heb ik het idee dat ze ook korte metten maken met een onkruid als zuring.' Naar een idee van de innovatieve Amerikaanse boer Joel Salatin zette Van Zandbrink ook een handvol varkens aan het werk op het bedrijf. 'Door ze in de mest uit de potstal te laten wroeten, komt er lucht bij met betere compost als resultaat. Op die manier kost compostering geen geld, maar levert het juist extra inkomsten op, zeker als we het vlees van de varkens ook nog eens verkopen. Tot dusver is dit overigens een van de minder geslaagde nieuwe elementen binnen de bedrijfsvoering: omdat de mestplaat niet overdekt is, komt er nu nog regenwater bij, waardoor de varkens niet goed hun werk kunnen doen.'

Harmonieuze symfonie

Van Zandbrink erkent dat hij ook in andere opzichten nog een lange weg heeft te gaan. 'Vooralsnog wordt ruim 95 procent van de

Ron van Zandbrink geniet van de steeds natuurinclusievere bedrijfsvoering die beter is voor mens en dier.

inkomsten van de boerderij gegeneerd door de koeien. Maar het begin is er en we weten welke kant we op willen. Ik zie mezelf daarbij als een soort dirigent en de boerderij als een orkest, met koeien, kippen, varkens, bomen en hagen die door mij worden gedirigeerd.' Vorig jaar hebben we 300 meter aan hagen aangeplant. Daar komt dit voor-

jaar 450 meter bij met sleedoorn, wilde appel, krentenboompje, zwarte appelbes en wilde lijsterbes. Goed voor de biodiversiteit en voor de koeien die, door eraan te knabbelen, mineralen binnenkrijgen. Als vervanging van prikkeldraad maakt dit het bedrijf bovendien mooier en het werk leuker. Dat speelt ook een rol!

Over het bedrijf

Twee jaar nadat Wim van Zandbrink en Thecla Halleriet het melkveebedrijf van Wims ouders in 1995 hadden overgenomen, begon de omschakeling naar een biologische bedrijfsvoering. Sinds hun zoon Ron in 2018 in het bedrijf stapte, krijgt hij alle ruimte om nieuwe, natuurinclusieve elementen toe te voegen. Naast 90 koeien en 40 stuks jongvee bestaat de veestapel inmiddels ook uit 120 kippen en 4 varkens.

Notenbomen: een plus voor koeien én veehouders

Wat veehouder Ramona Schalkwijk betreft, is een experimenteel voedselbosje op het bedrijf in Montfoort de voorbode van grootschaliger teelt van noten en honingbessen. Voor een notenbos is inmiddels de benodigde omgevingsvergunning aangevraagd.

Agroforestry en voedselbossen passen helemaal in de visie van Schalkwijk op mens, dier en land- en tuinbouw. 'Ik ben enig kind en pas enkele jaren geleden in het ouderlijk bedrijf gestapt', legt ze uit. 'We melken 150 melkkoeien. Ik combineer het melkveehouderijbedrijf "Bloemenweidemelk" met een fysiotherapiepraktijk voor mens en dier die ik in 2009 ben begonnen.'

De holistische visie van Schalkwijk is inmiddels ook steeds duidelijk terug te zien in het melkveebedrijf. 'We zijn gangbaar, maar de bedrijfsvoering heeft veel biologische elementen. Na het lezen van het boek Herstellende landbouw van Mark Shepard ben ik gaan nadenken

over de agro-ecologische mogelijkheden voor ons bedrijf. Dat zette me op het spoor van de notenteelt.' Door de corona-uitbraak is een door NMU georganiseerde bijeenkomst over de kansen en mogelijkheden van agroforestry en voedselbossen voor boeren en grondeigenaren op 31 maart niet doorgegaan.

Voedselbos

Schalkwijk toverde een overhoekje op het erf om in een klein experimenteel voedselbos en vroeg bij de gemeente een omgevingsvergunning aan voor het planten van notenbomen in 1,5 ha weiland. 'Met een dichtheid van 35 bomen per ha is van een boomgaard geen sprake, maar een open weiland is het straks ook niet meer', blikt ze monter vooruit. 'Door een pootafstand van 20 meter aan te houden, kunnen we straks toch nog maaien tussen de rijen notenbomen. Ook weidegang blijft mogelijk: de bomen leveren de koeien voedsel en schaduw op,

terwijl de koeien op hun beurt voor de bemesting zorgen.' De gemeente staat welwillend tegenover de 'permacultuur' die Schalkwijk in Montfoort wil introduceren. De verwachting is dat de omgevingsvergunning binnen en-

kele maanden wordt afgegeven. 'Net als de honingbessen die ik ook ga telen, wil ik de noten dicht bij huis gaan verkopen. Uiteindelijk moet de teelt ook geld opleveren, als onderdeel van een gezond verdienmodel!'

Ramona Schalkwijk plant samen met haar oudste dochter Ilse bomen in het kleine voedselbos.

Fruitteler Jacco Merkens verbindt omschakeling aan project DUIT

‘Biologische bestrijding fruitmot ook heel geschikt voor gangbare teelt’

‘Biologische fruitteelt’ is een van de vier thema’s van het project Duurzame Fruitteelt in Utrecht (DUIT). Binnen dat thema heeft fruitteler Jacco Merkens zijn bedrijf in Werkhoven beschikbaar gesteld als demonstratiebedrijf. Niet zonder reden: hij is aan het omschakelen naar een biologische bedrijfsvoering en kan daarbij wel wat advies en ondersteuning gebruiken.

Jacco Mertens en Gerjan Brouwer bekijken enkele 'mummies', die in een ras als Elstar de schimmelziekte blackrot in staat stellen te overwinteren.

Merkens' omschakeling naar een biologische bedrijfsvoering kan niet los worden gezien van zijn vriendschap en samenwerking met biologisch fruitteler William Pouw in Schalkwijk. 'Zijn manier van werken heeft me zeker aan het denken gezet', blikt hij terug. 'We vullen elkaar goed aan. Mooi meegenomen was dat mijn bedrijfsvoering altijd al kringloopachtige trekjes heeft bevat. Voor de bemesting gebruikte ik geen kunstmest, maar de drijfmest van de vleesvarkens die de andere pijler onder mijn bedrijf vormen. En deels door tijdge-

brek liet ik het onkruid onder de fruitbomen altijd al tot zekere hoogte groeien, met alle positieve gevolgen voor de biodiversiteit van dien.'

Bestrijding fruitmot

Bij een honderd procent biologische bedrijfsvoering komt echter veel meer kijken: van de 30 ha waarop Merkens peren (20 ha) en appels (10 ha) teelt, is 6 ha al biologisch. 9 Hectare is momenteel in omschakeling en de resterende 15 ha volgt vanaf augustus. 'Een van de kenmer-

ken van biologisch telen is dat je ziekten en plagen niet curatief maar preventief bestrijdt', legt Gerjan Brouwer uit. Zij is een van de Delphy-adviseurs die de kennis die in DUIT-verband vrijkomt in goede banen leidt. 'Fruitmot is bij uitstek een plaag die heel goed biologisch kan worden bestreden, ook door gangbare telers. Tijdens een workshop later in het jaar willen we de verschillende methoden toelichten, zoals specifieke viruspreparaten en feromoonverwarringstechnieken als RAK 3+4, Isomate CLR en CheckMate Puffer CM. Groot voordeel van laatstgenoemde methode is dat je maar twee à drie puffers per hectare nodig hebt, in plaats van 500 tot 1.000 dispensers per hectare. Nadeel is dat alleen fruitmot wordt bestreden, terwijl bij de andere technieken ook vruchtbladroller (RAK 3+4) en andere bladrollers (Isomate CLR) worden aangepakt.'

Blackrot

In DUIT-verband vinden op het bedrijf van Merkens de komende jaren diverse demo's en workshops plaats. Eén ervan is gericht op ziekten als blackrot, die in de biologische teelt de kop kunnen opsteken omdat deze schimmel maar ook ziekten als schurft en vruchtkanker niet meer che-

misch worden bestreden. 'Een ras als Elstar is er heel gevoelig voor', verzucht de fruitteler. 'De schimmel overwintert op zogenoemde mummies die we handmatig verwijderen om te voorkomen dat de infectie zich verspreidt. Dat is heel arbeidsintensief, net als mechanische onkruidbestrijding trouwens. De Ladurner-machine die ik met subsidie van de provincie heb aangeschaft is effectief, maar als het even tegenzit kun je maar 2 km/uur rijden. Dan is 30 ha veel hoor...'

Schurft in peren bezorgt Merkens de meeste (biologische) kopzorgen, net als residu dat overwaait van percelen van gangbare telers in de omgeving. 'Wat me aangenaam heeft verrast is dat de kwaliteit van de biologisch geteelde appels en peren op peil is gebleven. De investering in druppelbevloeiing is voor mij de grootste eye-opener tot nu toe. Hierdoor verspreid de schurft zich minder, maar ik had nooit verwacht dat het effect zo groot zou zijn.' Brouwer: 'Er komt gigantisch veel af op een omschakelende teler als Jacco. DUIT is in de eerste plaats een kennisproject, ook buiten de biologische sector. De steeds efficiëntere bestrijding van de fruitmot via feromoonverwarring is een goed voorbeeld van een biologische techniek die ook heel geschikt is voor de gangbare teelt.'

Over het project

Het project Duurzame Fruitteelt in Utrecht (DUIT) is een initiatief van enkele Utrechtse toeleveringsbedrijven, die de fruitteelt rendabeler en milieuvriendelijker willen maken door fruittelers in de praktijk en tijdens bijeenkomsten en workshops te laten zien dat investeren in productie op de lange termijn gaat lonen. Er is gekozen voor vier thema's: Precisie-teelt, Biologische Fruitteelt, Klimaatneutraal fruittellen en Agroforestry. De uitvoering en organisatie van het project zijn in handen van Delphy. Het project wordt mogelijk gemaakt door bijdragen van de Europese Unie en de provincie Utrecht in het kader van het POP3-programma en heeft een looptijd van drie jaar.

‘Bezemactie’ is succes

'Super', noemt fruitteler Anco van Garderen uit Schalkwijk de actie 'Bezem door de middenkast' die begin vorig jaar in het werkgebied van Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (HDSR) in totaal 3.518 kg aan verouderde gewasbeschermingsmiddelen opleverde. 'Ook in mijn geval ging het om aangebroken verpakkingen van middelen die geen toelating meer hebben', blikt Van Garderen terug. 'Als bedrijf kan ik ze niet inleveren bij de gemeente, maar ik mag ze ook niet in de middenkast bewaren. Want dat levert bij een controle problemen op.'

In totaal gaven 166 fruittelers, melkveehouderijbedrijven, akkerbouwers, hobbyboeren en loonwerkers uit het HDSR-werkgebied zich via de site www.bezemdoodmiddenkast.nl op voor de actie, die een initiatief is van CLM Onderzoek en Advies en Delphy. Volgens Van Garderen wordt inmiddels duidelijker aangegeven of en wanneer de toelating van een middel verloopt, zodat boeren en tuinders er tijdig op kunnen anticiperen. 'Maar het komt vast wel weer eens voor dat ik met een aangebroken verpakking blijf zitten. Ik ben er dan ook voorstander van dat de actie om de vijf jaar wordt herhaald.'

Fruitteler klaar voor droge zomer

Floris van der Grift bij zijn nieuwe fertigatiesysteem.

Een zelfgefinancierde proef op 0,5 ha overtuigde Fruitbedrijf Van der Grift & Zn in Nieuwegein: inmiddels is met 35 ha ruim een derde van het bedrijf voorzien van een duurzaam fertigatiesysteem (= combinatie van bemesting en irrigatie), dat een waterbesparing van circa 85 procent oplevert en zeer nauwkeurig bemesting mogelijk maakt. 'Omdat we zowel het water als de meststoffen in de juiste dosering tot vlakbij de wortels brengen, vindt er vrijwel geen uitspoeling naar het oppervlaktewater meer plaats', vertelt Floris van der Grift. 'En vergeleken met traditionele beregening, die we alleen nog gebruiken om nachtvorstschade te voorkomen, gaat het systeem zo efficiënt om met water, dat we klaar zijn voor droge zomers als die van 2018.'

De druppelslangen hangen op een hoogte van circa 25 cm, bij appels aan één kant en bij conference aan weerszijden van de bomen. 'Met het oog op het wortelsnijden wilden we ze niet in de grond hebben.' Omdat Van der Grift heeft gekozen voor PCND-slangen, kunnen ze na gebruik niet leeglopen en kan er ook geen vuil in komen. De investering kwam in aanmerking voor subsidie in het kader van het POP3-programma. 'Dat maakte de stap een stuk makkelijker', aldus Van der Grift.

Veehouder Theo Folmer kan vooruit met natuurbedrijfsplan

‘Natuurinclusief boeren moet meer opleveren dan voldoening alleen’

De melkveetak van het gemengde bedrijf van Theo Folmer in Lunteren is gangbaar, maar bevat kringloopachtige en duurzame elementen. Door een natuurbedrijfsplan op te stellen, legde hij een basis voor de beoogde duurzame toekomst van zijn bedrijf

Door zelf voederbieten (energie) en veldbonen (eiwit) te telen, hoeft Theo Folmer minder krachtvoer van elders aan te voeren. Daarnaast experimenteert hij al jaren met kruiden en klavers in het grasland, werkt hij alleen met lichte machines om bodemverdichting te voorkomen, gebruikt hij alleen kunstmest op ureumbasis en is hij overgestapt op Nieuw Nederlands Weiden. ‘Hoewel hij (nog) niet meedoet aan het agrarisch natuur- en landschapsbeheer, kennen zijn gronden al een behoorlijke natuurwaarde’, is een van de conclusies in het natuurbedrijfsplan. Dit natuurbedrijfsplan is opgesteld door Janneke Sindram van collectief Veluwe in samenwerking met bureau Viridis in het kader van zijn deelname aan het project ‘Doorontwikkeling Kringlooplandbouw Utrecht-Oost’. ‘Op verschillende plekken liggen poelen, hij staat verruiging van de kippenweides toe, heeft verschillende singels en allerlei vogelkasten op het terrein hangen en achter in de huiskavels komt ijzerrijke kwel naar boven.’

Soort nulmeting

Het doel van het natuurbedrijfsplan is het in kaart brengen van de aanwezige (agrarische) natuurlijke en landschappelijke elementen op het bedrijf en het versterken en vergroten van de ecologische samenhang. Folmer beschouwt het als een soort nulmeting. ‘Mede door de aanwezigheid van kerkuilen, steenuilen, raven en een ringmussenkolonie vermoedde ik al dat er best veel natuur is op

het bedrijf. Het natuurbedrijfsplan laat zien wat ik extra kan doen, met de nadruk op mogelijkheden die in aanmerking komen voor subsidie in het kader van de ANLb-regeling.’ Zo kan een lastig te bewerken, door houtwallen en een poel omringd perceel met flinke natuurwaarden worden aangemeld als botanisch hooiland. Folmer: ‘Ik haal er dan kwantitatief en kwalitatief minder ruwvoer vanaf, maar daar staat een vergoeding tegenover. Dat geldt ook voor de houtwallen en struweelranden, al moet ik die dan wel op een andere, intensievere manier gaan onderhouden.’

‘Waardevolle potentie’

Dat laatste geldt ook voor de poel midden in het weiland, die ooit met subsidie is aangelegd en ‘op natuurgebied zeker waardevolle potentie heeft’. ‘Daar ga ik mee aan de slag’, blikte Folmer vooruit. ‘Aan de hand van de keuzes die ik maak, moet het natuurbedrijfsplan resulteren in een beheerplan. Sommige voorstellen ga ik niet uitvoeren omdat ze mijn bedrijfsvoering te veel frustreren. Het moet wel werkbaar blijven. Neem de struweelhaag, die de geïsoleerde ligging van de poel zou moeten doorbreken, met meer amfibieën als gevolg. Het zou betekenen dat een aangesloten weiland van 6 ha in tweeën wordt geknipt.’

Dat gaat Folmer niet doen, te meer daar de vergoeding van ongeveer € 900 die ertegenover staat niet voldoende is. ‘Dat geldt voor alle vergoedingen: ze dekken

Als onderdeel van zijn bedrijfsvoering strooit Theo Folmer Herbali, een organische meststof die onder andere de wortelgroei van gras bevordert.

hooguit de onkosten of de opbrengstderiving. Het natuurbedrijfsplan bevestigt dat ik natuur op mijn bedrijf waar mogelijk altijd al ruimte heb gegeven, omdat het mijn interesse heeft en het me voldoening geeft. Ik ben ook een groot voorstander van natuurinclusief boeren, maar de ontwikkeling en het beheer van natuur

moet dusdanig worden beloond dat het een bijdrage levert aan het inkomen. Dat moet groeien, net als het vertrouwen: ik ken boeren die slechte ervaringen hebben met vrijwillig gerealiseerde natuur die later, bijvoorbeeld bij de aanvraag van een bouwvergunning, tegen ze werd gebruikt. Dat kan en mag natuurlijk niet!

Over het bedrijf

Theo Folmer omschrijft zijn gemengde bedrijf in Lunteren als ‘typisch Gelderse Vallei’. Dat komt gekwantificeerd neer op 60 melkkoeien, 6.000 biologische leghennen en 35 ha zandgrond. Folmer verricht met zijn trekkers en machines daarnaast loonwerk voor collega-veehouders.

‘Koolstofkringlopen’ wordt ‘Natuurlijke Veehouderij’

Wegens succes geprolongerd: het project ‘Koolstofkringlopen’, dat vijftien biologische en gangbare veehouders in Utrecht de afgelopen jaren leerde dat een gezonde bodem de basis is voor gezond boeren. Onder de naam ‘Natuurlijke Veehouderij Utrecht’ gaat het project vanaf dit jaar de diepte in. Letterlijk en figuurlijk, volgens Edith Finke van DLV Advies dat het project in goede banen leidt. ‘De benadering vanuit koolstof en niet vanuit stikstof of fosfaat heeft een goede basis gelegd voor deze follow-up. De bodem is de basis. Een grondige bodem-analyse geeft inzicht in het organischestofgehalte en wijst uit hoe het met de mineralenbalans gesteld is. Afhankelijk van de grondsoort waarop hij boert en het type bedrijfsvoering, kan iedere veehouder daar op gaan sturen.’

Volgens haar collega Paul Blokker beoogt ‘Natuurlijke Veehouderij Utrecht’ niet minder dan een systeemverandering, met minimale input van buitenaf en vertrouwen in de kracht en capaciteit van bodem en dier als uitgangspunten. ‘Bij het nieuwe project worden nadrukkelijk ook

enkele loonwerkers betrokken, die net als de vijftien deelnemende veehouders ook als koplopers kunnen worden omschreven. Zij kunnen een belangrijke rol spelen bij de verspreiding van de verworven kennis onder andere veehouders in Utrecht.’ Finke verwacht veel van hun inbreng. ‘Veehouders besteden veel werkzaamheden aan loonwerkers uit, zoals bodembewerking, bemesting en de herinzaai en doorzaai van graskruidmengsels. Sommigen leggen zelf ook proefvelden aan, bijvoorbeeld van nieuwe, veelbelovende gewassen die een positieve bijdrage kunnen leveren aan het organischestofgehalte en de mineralenbalans. Loonwerkers bevinden zich ook nog eens op een sleutelpositie als het gaat om kennisoverdracht, ook de hoofddoelstelling van dit nieuwe project.’ Onder de vlag van het project zijn de koolstofkringlopen op drie van de deelnemende bedrijven in kaart gebracht, inclusief maatregelen om ze te optimaliseren. De resultaten zijn te vinden op de www.lami.nl. Ook ‘Natuurlijke Veehouderij Utrecht’ wordt gefinancierd door de provincie Utrecht en vanuit de POP3-regeling.

Albert Schimmel van 'Schimmel Overberg' volgde bodemcursus

'Loonwerker belangrijke influencer bij verduurzaming veehouderij'

Het project 'Natuurlijk Veehouderij Utrecht' onderstreept dat loonwerkers zijn ontdekt als belangrijke 'influencers' als het gaat om de verduurzaming van de veehouderij (zie pagina 5). Loonwerker Albert Schimmel volgde vorig jaar een bodemcursus en brengt de opgedane kennis inmiddels volop in praktijk.

'In deze cursus wordt de algemene bodemproblematiek, structuurbederf, ziektes, plagen, bodemmoeheid, grondbewerking, bemesting en bemonstering behandeld. Daarnaast wordt toepasbare bodembioïlogie uitgewerkt.' Zo wordt de cursus omschreven die mededirecteur René Jochems van GroeiBalans Teelt & Onderzoek aanbiedt. In het kader van de Regiodeal Food Valley werden tien loonwerkers afgelopen najaar in de gelegenheid gesteld de cursus te volgen. 'Logisch, want 80 procent van de werkzaamheden op veehouderijbedrijven wordt door loonwerkers verricht', vertelt eigenaar Albert Schimmel van loonbedrijf Schimmel Overberg. 'Toen ik voor de cursus werd benaderd, hoefde ik niet lang na te denken. Als loonwerker volg je trends en ontwikkelingen op de voet en de belangstelling voor de bodem, of beter gezegd het belang van een gezond bodemleven en een goede bodemstructuur neemt de laatste jaren sterk toe.'

Nadruk op najaar

Tijdens de vier dagdelen die de cursus besloeg, kwamen volgens Schimmel alle denkbare bodemaspecten aan bod. 'Aandacht voor het organischestofgehalte van de bodem is er al jaren, maar ik heb geleerd dat het beter is om compost in het najaar aan te wenden. Dat geldt ook voor werkzaamheden als kalk strooien en

grondbewerking: als je dat in het najaar doet, heeft het bodemleven tot het voorjaar de tijd om zijn werk te doen. Nadeel is echter wel dat als het oogstwerk tot in het late najaar duurt en het weer omslaat, de omstandigheden niet meer goed zijn om de werkzaamheden uit te voeren.' Tijdens de cursus was aandacht voor vanggewassen in maïs die, anders dan gras, in het voorjaar niet chemisch hoeft te worden vernietigd. Schimmel: 'Dat leidde tot discussies. Als je gras of een andere groenbemester mechanisch wilt onderwerken, moet je vaak meerdere bewerkingen uitvoeren. Is dat duurzamer dan een beetje Roundup spuiten? Hoe dan ook is het een van de items die nader wordt onderzocht in het project 'Natuurlijke Veehouderij Utrecht', waar ik ook aan deelneem.'

Proactief meedenken

Ook de visie van Jochems op grondbewerking leidde volgens Schimmel tijdens de cursus tot discussie. 'Niet-kerende grondbewerking is beter voor het bodemleven en de bodemstructuur, maar soms is spitten of ploegen nodig om met een schone lei te beginnen. Het is maatwerk, illustratief voor de nieuwe rol van de loonwerker als adviseur. We doen niet slaafs wat een veehouder ons opdraagt, maar denken proactief mee op basis van eigen praktijkervaringen en kennis die we tij-

Albert Schimmel: 'Niet-kerende grondbewerking is beter voor het bodemleven en de bodemstructuur, maar soms is spitten of ploegen toch nodig.'

dens dit soort cursussen opdoen.'

De grootste verrassing voor Schimmel tijdens de cursus? De loonwerker uit Overberg hoeft er geen seconde over na te denken. 'René Jochems vroeg aan de

groep: wie heeft de ketsplaat nog thuis liggen? Iedereen bleek deze plaat die voorheen werd gebruikt om bovengronds mest uit te rijden nog te hebben. Jochems antwoordde hierop: doe hem niet weg...'

Over Schimmel Overberg BV

Het 25-jarig bestaan van Loonbedrijf Schimmel Overberg werd in 2018 op grootse wijze gevierd door Albert en Wilma Schimmel, hun medewerkers en hun klanten, onder wie een groot aantal veehouders. Vanwege de ligging midden in een agrarisch ontwikkelingsgebied, is het begrijpelijk dat de land- en tuinbouw de belangrijkste opdrachtgever is. Schimmel Overberg heeft twaalf vaste medewerkers.

Ook cursus Duurzaam Bodembeheer voor pachters valt in goede aarde

Na de cursus Duurzaam Bodembeheer voor verpachters konden in oktober ook hun pachters deelnemen aan deze cursus van het Utrechts Particulier Grondbezit (UPG), een van de provinciale verenigingen van de Federatie Particulier Grondbezit (FPG). De nadruk lag ditmaal uiteraard nog meer op de agrarische bedrijfsvoering. Onder het motto 'een gezonde bodem is de bodem onder ons bestaan' ging cursusleider René Jochems in op onderwerpen als ziekten en plagen, structuur, bemesting en grondbemesting. De cursus werd afgesloten met een bezoek aan het bedrijf van Wilco en Renée van der Vaart in Tienhoven. Zij melken 80 koeien en hebben voor weidegang en ruwvoerwinning ongeveer 85 ha land tot hun beschikking, waaronder 35 ha pachtgrond van Natuur-

monumenten waarop sprake is van zwaar botanisch beheer. Onder de vlag van het project 'Van Pachter naar Partner' en ondersteund door Wij.Land zoeken Van der Vaart en Natuurmonumenten naar goede vormen van duurzaam bodembeheer. Zo mogen de natuurgraslanden worden bemest met zeezout en bokashi, oftewel goed gefermenteerd organisch materiaal. UPG-projectleider Manon van Balen kijkt tevreden terug op de cursus, die goed aansluit bij de visie van de federatie op zowel duurzaam bodembeheer als een duurzame relatie tussen pachters en verpachters. 'Ga met elkaar in gesprek, om samen te kijken naar mogelijkheden voor een beter gebruik van de bodem', drukt ze hen op het hart. De cursus is mede gefinancierd door provincie Utrecht

Wilco van der Vaart legt uit wat hij doet voor een gezonde bodem: 'Ook als ik niet in een natuurgebied zou boeren, zou ik bokashi maken.'

Polderen van veehouders en waterschappen levert ook wederzijds begrip op

Project 'Polderkennis op peil' dankt succes aan poldergerichte opzet

Polderen. In de betekenis van 'compromissen sluiten, samenwerken' is het als werkwoord inmiddels doorgedrongen tot de Nederlandse taal. Dankzij de poldergerichte opzet werd ook binnen het project 'Polderkennis op peil' volop gepolderd, met indrukwekkende resultaten.

Telde Nederland in 1950 nog ongeveer 2.100 waterschappen, inmiddels zijn dat er 21. Voor het project 'Polderkennis op peil' kozen Gebiedscoöperatie Rijn, Vecht & Venen en PPP-Agro Advies heel bewust voor een gebiedsgerichte opzet: in tien polders in het eigen werkgebied en dat van ANV Lopikerwaard werd een studiegroep opgericht. 'Iedere studiegroep bestaat uit veehouders uit de betreffende polder, iemand van het waterschap die in die polder verantwoordelijk is, een vertegenwoordiger van het collectief en een adviseur van PPP-Agro Advies', licht projectcoördinator José van Miltenburg de opzet toe. 'Er was geen vaste agenda. De eerste bijeenkomst begon met twee vragen: zijn er knelpunten op het gebied van waterbeheer en kunnen we de waterkwaliteit in onze polder verbeteren? Nadat we met elkaar prioriteiten hadden gesteld, zijn we gewoon aan de slag gegaan.' Die opzet werkte goed. 'Of het nu om een als knellend ervaren peilbesluit, kwel of een waterkwaliteitsprobleem ging, veehouders kwamen erachter dat ze hetzelfde probleem hadden als hun buuren en collega's verderop in de polder én het waterschap. Van "mijn probleem" of "hun probleem" was het binnen de kortste keren "ons probleem" en werd gezamenlijk gezocht naar oplossingen.'

Onderwaterdrainage

Bijvoorbeeld in de polder Baambrugge Oostzijde en de Hoeker- en Garsterpolder, waar veehouders al jaren kampen met kwelproblemen die niet los kunnen worden gezien van de nabijheid van het Amsterdam-Rijnkanaal. 'Het project heeft geresulteerd in de pilot 'Uit de Kwel', die moet uitwijzen hoe de kwel het best kan worden aangepakt', vertelt Pietjan de Jong, die namens PPP-Agro Advies enkele studiegroepen begeleidt. 'Heel positief is dat inmiddels ook Rijkswaterstaat is aangeschoven en er structureel overleg plaatsvindt over mogelijke oplossingen.'

In Polder Rietveld zoeken boeren en het waterschap gezamenlijk naar een oplossing voor de dalende bodem en is er aandacht voor de lekkende Rietveldse Kade. 'In Kamerik heeft het project een extra impuls gegeven aan waterinfiltratie als oplossing voor de veenbodemdaling.'

Wederzijds begrip

In het verlengde van die oplossingsgerichte houding krijgen veehouders en waterschappen volgens De Jong begrip voor elkaars positie en standpunten. 'Dat zie je bijvoorbeeld terug bij de discussies over baggeren, bemesten en beweiden. Als je niet met elkaar praat ben je, als iets je hindert of stoort, snel geneigd om te

John Boere: 'Als dit project iets aantoon, dan is het wel dat samenwerken loont.'

denken dat de ander maar wat doet. In zo'n studiegroep kun je uitleggen waarom je het doet, dat er een bedrijfsmatige noodzaak of wet- en regelgeving aan ten grondslag ligt. Het wederzijdse begrip dat daardoor ontstaat, blijkt een goede basis voor constructief en oplossingsgericht overleg.'

John Boere, bedrijfsleider op een melkveehouderij met 200 koeien in Kamerik en gemeenteraadslid in Woerden, vindt dat het project veel ruis rond zaken als bodemdaling, CO₂-uitstoot en waterkwaliteit heeft weggenomen. 'Als het waterschap ergens te veel fosfaat meet, wordt meteen richting boeren gewezen. Vaak heeft een probleem meerdere oorzaken die ook nog per gebied verschillend zijn. Als dit project iets aantoon,

dan is het wel dat samenwerken loont. En dat het meteen effect sorteert, als theorie, kennis en praktijk niet afzonderlijk maar gezamenlijk optrekken.' Mede dankzij de deelname aan de studiegroep staat Boere welwillender tegenover onderwaterdrainage als remedie tegen bodemdaling.

Behalve door de provincie Utrecht en de betrokken waterschappen, Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden en Waterschap Amstel Gooi en Vecht, wordt het project financieel gesteund door het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling (POP3). Net als Boere en Van Miltenburg hoopt ook De Jong dat 'Polderkennis op peil' een vervolg krijgt. 'Dat verdienen het project en de betrokken veehouders.'

Hoe beheer je krabbenscheersloten?

Een schitterende foto uit de brochure Hoe beheer je krabbenscheersloten? van de agrarische natuur- en landschapsvereniging De Utrechtse Venen. Omdat ze gevoelig zijn voor milieuvervuiling wordt krabbenscheer beschouwd als indicator van schoon oppervlaktewater. Bovendien vormen het een oase voor dieren. 'Reden genoeg om krabbenscheer te stimuleren', aldus veldcoördinator René Faber van De Utrechtse Venen. 'De brochure neemt het vooroordeel weg dat een boer helemaal niets meer mag in een sloot waar de beschermde plant groeit. Het tegendeel is waar: als je niets doet, vindt verlanding plaats waardoor de krabbenscheer zich niet meer kan verjongen en de doorstroming wordt belemmerd.' De inhoud is gebaseerd op onderzoek dat sinds 2016 plaatsvindt en een vervolg krijgt op grotere schaal. Gebiedscoöperatie Rijn, Vecht en Venen was ook betrokken bij het krabbenscheerproject, dat financieel werd ondersteund door de provincie Utrecht en Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden. Bekijk de brochure door de QR-code te scannen.

Baggerspuit: legio voordelen

Een POP3-subsidie die de investering bijna halveert, gaf veehouder Maarten Kruijt het beslissende duwtje in de rug: hij schafte een baggerspuit met een automatische zwenkspuitkop aan en is daardoor niet meer afhankelijk van de loonwerker.

In maatschap met zijn vrouw Marjan melkt Kruijt in Zegveld 80 koeien. Voor beweiding en ruwvoerwinning is 50 ha beschikbaar. 'We zijn al jaren overtuigd van de voordelen van de baggerspuit ten aanzien van een maaikorf', legt hij uit. 'Omdat de zuigmond over de bodem van de sloot gaat, wordt de biodiversiteit veel minder verstoord: planten en vissen hebben nauwelijks last van het uitdiepen van de sloot en het verbeteren van de waterhuishouding.'

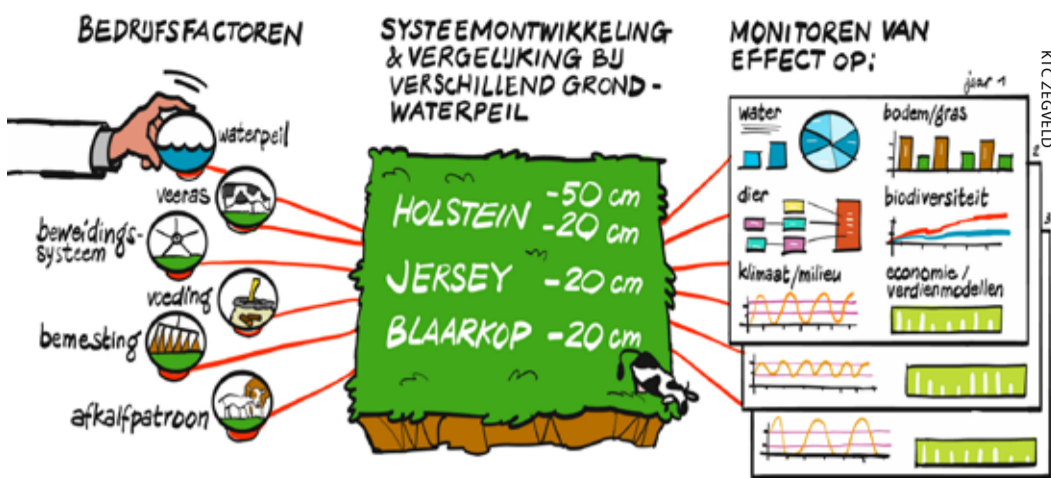
In de veenbagger die egaal over het weiland wordt gespoten, zitten bovendien voedingsstoffen, waaronder stikstof. Kruijt: 'Daardoor kan ik met de helft minder kunstmest toe, al moet ik daar eerlijkheidshalve aan toevoegen dat ik al heel weinig strooide.' Volgens de veehouder is baggerspuiten ten slotte ook goed voor de grasopname door de koeien. 'De dames lopen met een grote boog om hun eigen koeienvlaaien heen, maar door het baggerlaagje wordt de ammoniakgeur gedempt.'

Onder het motto 'alle kleine beetjes helpen' kan het weiland zeker in droge zomers met de baggerspuit ook van wat slootwater worden voorzien. 'Als je het gras ziet verdorren, wil je dat de loonwerker meteen komt', vertelt Kruijt. 'Maar dat gaat natuurlijk niet. Met een eigen baggerspuit hebben we het voortaan in eigen hand.'

Kruijt werd door het Programmabureau Utrecht-West op de POP3-subsidiemogelijkheid gewezen. 'Daardoor krijgen we 40 procent van de investering vergoed. De procedure is wel complex en tijdrovend en het is bijvoorbeeld vervelend dat je offertes moet aanvragen bij drie mechanisatiebedrijven. Maar we hebben doorgezet, met hulp van het programmabureau. Planten, dieren en onze portemonnee gaan er vanaf nu de vruchten van plukken.'

Start 'Boeren bij Hoog Water'

Door corona ging de officiële opening op 19 maart niet door, maar op het KTC in Zegveld is het programma 'Boeren bij Hoog Water' van het Veenweiden Innovatiecentrum wel van start gegaan. Het programma werkt aan een blijvende rol voor de landbouw onder natte omstandigheden. Daarvoor is een 'Hoogwaterboerderij' in het leven geroepen, die de komende jaren moet uitwijzen of boeren bij een waterpeil van 20 cm beneden het maaiveld mogelijk is. Dat waterpeil is volgens Wim Honkoop van PPP-Agro Advies gekozen omdat bij die grondwaterstand volgens de meest actuele onderzoeksgegevens de uitstoot van broeikasgassen vanuit de veenbodem minimaal is.

'De vraag is wat de reductie in broeikasgassen werkelijk is en of zo'n hoge grondwaterstand in het westelijke veenweidegebied gepaard kan gaan met een economisch haalbaar bedrijfsmodel met melkvee. Dat gaan we onderzoeken, bij minimaal gebruik van kunstmest en krachtvoer en met drie rassen: Holstein, Blaarkop en Jersey.' Het onderzoeksprogramma wordt onder andere gefinancierd vanuit Regio Deal Bodemdaling Groene Hart die het kabinet heeft afgesloten met een aantal gemeenten, waterschappen en provincies. De officiële opening is vooralsnog verzet naar 11 juni. Meer informatie: www.hoogwaterboerderij.nl.

Bijeenkomsten afgelast

In Utrecht-Oost start dit jaar vanuit het Collectief Utrecht Oost een uitgebreid programma met trainingen en praktijkbijeenkomsten over 'Natuurinclusief boeren'. Het gaat over zaken als inpassing van kruidenrijk grasland, beheer van bodem en water en biodiversiteit op het bedrijf. Er wordt gekeken hoe in te spelen op het nieuwe GLB, subsidieprogramma's en de duurzaamheidsprogramma's van de zuivelbedrijven. Vanwege de coronacrisis zijn startbijeenkomsten helaas afgelast. Ook een serie geplande veldbijeenkomsten en cursussen gaat voorlopig niet door. Hopelijk kan het project later in een iets andere vorm starten. Houd de LaMi-nieuwsbrief in de gaten.

Project 'Duurzame Landbouw met Natuur' op LaMi-site

Een gezamenlijk zoekproces naar hoe de transitie in de landbouw vorm kan worden gegeven. Dat is het trajectplan Duurzame Landbouw Met Natuur (DLmN). Het is een brede samenwerking tussen landbouw- en natuurorganisaties: LTO-Noord, Natuurmonumenten, Agrarische collectieven, Landschap erfgoed Utrecht, Staatsbosbeheer, Utrechts Particulier grondbezit, Het Utrechts Landschap en Natuur en Milieu Utrecht. Het trajectplan wordt (financieel) ondersteund door de waterschappen en provincie Utrecht. DLmN bestaat uit diverse deelprojecten, die met elkaar gemeen hebben dat ze bedoeld zijn om agrarische bedrijven duurzamer en dus toekomstbestendiger te maken. Het deelproject 'Monitoring' moet resulteren in een zo compleet mogelijk overzicht van de monitoringsgegevens van flora en fauna in Utrecht, als basis van gerichte beheer- en inrichtingsmaatregelen die het agrarische cultuurlandschap, de biodiversiteit en het milieu in de provincie ten goede komen.

De pilot 'Groene contour' moet een impuls geven aan de realisatie van natuur op boerenbedrijven binnen de Groene contour, zoals het voormalige Natuurnetwerk Nederland tegenwoordig wordt genoemd. In eerste instantie wordt door LTO Noord, Utrechts Particulier Grondbezit, Natuurmonumenten en de Natuur en Milieufederatie Utrecht een ontwikkelscenario ontwikkeld voor twee melkveebedrijven met toekomstperspectief die deel uitmaken van een landgoed. Het deelproject 'Duurzame Bedrijfsplannen' moet bestaande kennis over duurzame landbouwmaatregelen omzetten in praktische handvatten voor agrarische bedrijven. Daartoe worden duurzame bedrijfsplannen (DBP's) opgesteld, op basis van de persoonlijke doelen, toekomstperspectieven en duurzaamheidsthema's op agrarische bedrijven.

De LaMi-site bevat een projectpagina met maar informatie: www.lami.nl/projecten. Of neem contact op met trajectmanager Hugo Spitzen (h.spitzen@nmu.nl).

Subsidieregeling weer open

Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden heeft de subsidieregeling 'Regionaal Partnerschap voor Water en Bodem' weer opengesteld. De regeling is bedoeld om boeren handvatten te bieden om samen met het waterschap te werken aan duurzaam agrarisch waterbeheer. De regeling blijft in principe open totdat het budget voor 2020 op is. Er kan subsidie worden aangevraagd voor maatregelen die de waterkwaliteit verbeteren (totaal € 210.000 beschikbaar) óf de bodemdaling in veenweidegebieden remmen (€ 100.000 beschikbaar). Voor een aanvraag voor waterkwaliteitsmaatregelen moet een samenwerkingsverband van ten minste twee agrariërs gevormd zijn. In 2021 wordt de regeling voor de laatste keer opengesteld. Meer info: www.hdsr.nl/agrariers.

Notenteelt in Utrecht

Afgelopen jaar is onder de vlag van het project DUIT gestart met een project rond de teelt van noten in de provincie Utrecht. Hiervoor is een proef aangeplant met nieuwe notenrassen in een intensief systeem. Het plan is daarnaast om diverse workshops te organiseren voor bedrijven en personen die zich voor deze teelt interesseren. De focus zal liggen op walnoten- en hazelnotenteelt. Door de coronacrisis worden alle bijeenkomsten voorlopig uitgesteld. Maar we zoeken naar wegen om via andere methoden

toch de informatie over dit onderwerp te kunnen delen. Meer informatie over project DUIT kunt u vinden op www.duit-nu.nl. Heeft u interesse in de teelt van walnoten of hazelnoten? Geef dan uw naam en e-mailadres door aan Delphy Fruit: K.vanRaak@delphy.nl

Blijf op de hoogte!

Maandelijks sturen we via e-mail onze LaMi-nieuwsbrief met informatie over projecten/studiegroepen waar u aan mee kunt doen, subsidiemogelijkheden, kringloopcolumns, uitnodigingen voor bijeenkomsten en demo's, enz. U kunt zich opgeven door uw emailadres in te vullen op www.lami.nl/contact.

Colofon

PROVINCIE UTRECHT

Redactie
Jos Geenen, Cees de Geus,
Paulien Keijzer, Ton van Schie,
Jolande Schuurman.

Contactpersoon
Jolande Schuurman
jolande.schuurman@provincie-utrecht.nl

Aanjager is een uitgave van provincie Utrecht en wordt gemaakt met medewerking van de gebiedscommissie Utrecht-West en Gebiedscoöperatie O-gen. Onder de noemer LaMi communiceert de provincie over duurzame landbouw in Utrecht. Meer informatie vindt u op www.lami.nl. Ontvangt u de *Aanjager* liever per e-mail? Geef dan uw e-mailadres door.

Programmabureau Utrecht-West
(030) 258 38 71
info@utrecht-west.com
www.utrecht-west.com

Eindredactie
Regelwerk, Loppersum

Vormgeving
Heijdens Karwei, Amsterdam

Gebiedscoöperatie O-gen
(033) 277 6390
info@o-gen.nl
www.o-gen.nl

Productie
Roodbont Publishers B.V.,